

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่นำมาใช้ในการอธิบายประเด็นของชุมชนกับการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ทบทวนแนวคิดและทฤษฎี

1. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรโดยท้องถิ่น
2. แนวคิดและหลักการที่กำหนดตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 เรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น
- ✓ 3. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
4. แนวทางการดำเนินการวางแผน โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยกระบวนการ AIC
5. นโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประเทศไทย
- ✓ 6. แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น
- ✓ 7. แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ส่วนที่ 2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ส่วนที่ 1 ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี

1. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรโดยท้องถิ่น

แนวความคิดเกี่ยวกับการบริหารและการจัดการ โดยเฉพาะ ในเรื่องทรัพยากรที่สำคัญได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534) ทั้งนี้ได้มีการวิเคราะห์ว่าปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นับวันจะเพิ่มความรุนแรงมากขึ้นนั้นมีผลกระทบต่อประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องเข้าไปดูแลเรื่องทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้นและโดยวิธีการที่เหมาะสม การดูแลทรัพยากรธรรมชาติจำเป็นต้องอาศัยวิธีการที่เรียกว่า การประสานงานหรือมีความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชน โดยคำว่า “รัฐ” นั้น หมายถึงองค์กรของรัฐในทุกระดับ ซึ่งได้แก่ จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน และองค์กรอื่น ๆ ที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่นั้น ๆ ประกอบกับคณะรัฐมนตรีได้มีมติมอบหมายให้จังหวัด

อำเภอ และตำบล เข้ามามีบทบาทในการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้จังหวัดริเริ่มสร้างความตระหนักรู้ทั่วถึงทั้งจังหวัดให้หน่วยงานต่าง ๆ ช่วยกันพิจารณากำหนดแนวทางหลักของพื้นที่อนุรักษ์หรือพื้นที่ควรถูกอนุรักษ์ซึ่งจังหวัดและอำเภอจะมีบทบาทในการช่วยบริหารหรือช่วยจัดการด้วย ตลอดจนริเริ่มหาแนวทางที่ชัดเจนว่าจะบริหารพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัดอย่างไร นอกจากนี้สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และศิลปกรรมที่มีคุณค่าของจังหวัดจะต้องมีแนวทางที่จะดูแลไม่ให้เป็นชายหาด แนวปะการัง หรือศิลปกรรมที่จังหวัดมีอยู่ เช่น วัดหรือศิลปกรรมอื่น ๆ (มนัส สุวรรณ 2541 ก.)

ปัจจุบันการบริหารและการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นไม่ใช่เป็นเรื่องที่รัฐจะเป็นผู้ดำเนินการแต่เพียงฝ่ายเดียวอีกต่อไป ดังที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้บัญญัติไว้ว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” (มาตรา 46) และ “...สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับการรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพในสิ่งแวดล้อมที่จะก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตนเองย่อมได้รับการคุ้มครอง...” (มาตรา 56 วรรคแรก) อีกทั้งตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้กำหนดแนวทางในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชนในท้องถิ่นให้สามารถบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน ตัดสินใจ และติดตามประเมินผลในโครงการพัฒนาของรัฐที่จะมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนส่งเสริมองค์กรชุมชนและท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อ เสริมสร้างเศรษฐกิจของชุมชน สำหรับในเรื่องท่องเที่ยวตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ในส่วนกรอบแนวคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวได้มีการกำหนดเป้าหมาย “ให้ประชาชนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวทุกระดับ ทั้งด้านการวางแผน และการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบและเกิดความสมดุลทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง”

สรุป

จากแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น จะเห็นได้ว่า ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นับวันจะเพิ่มความรุนแรงมากขึ้นนั้น มีผลกระทบต่อประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องเข้าไปดูแลเรื่องทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้นและโดยวิธีการที่เหมาะสม การดูแลทรัพยากรธรรมชาติ

จำเป็นที่จะต้องอาศัยวิธีการที่เรียกว่า การประสานงานหรือความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาลักษณะของชุมชนในการบริหารจัดการในพื้นที่

2. แนวคิดและหลักการที่กำหนดตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 เรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น

จากการจัดการทรัพยากรในประเทศไทยที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรป่าไม้ น้ำ หรือทรัพยากรธรรมชาติที่สอยงามในแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าว ถือว่าเป็นสิทธิของรัฐในการจัดการและการบริหารได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้การบริหารจัดการทรัพยากรที่ผ่านมาประชาชนในชุมชนไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติมีปริมาณลดลง มีสภาพเสื่อมโทรม และมีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ดังนั้นโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลักจึงเช่นที่ผ่านมาจึงมีน้อยลง

เพราะฉะนั้นจึงปรับเปลี่ยนให้ท้องถิ่นมีส่วนสำคัญ โดยให้องค์กรบริหารส่วนตำบลกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จากการศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญแตกต่างไปจากรัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ หลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างฐานล่าง ได้แก่ ประชาชน ชุมชนและท้องถิ่น โดยในส่วนของท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับเดิมได้กำหนดอำนาจหน้าที่ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมขององค์กรปกครองท้องถิ่นไว้ค่อนข้างจำกัดแต่รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้กำหนดไว้ในหลายมาตรา ดังนี้

มาตรา 79 หมวด 5 (แนวนโยบายขั้นพื้นฐานแห่งรัฐ)

ซึ่งเป็นมาตราหลักที่ถือว่าเป็นหัวใจของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้กำหนดไว้ว่า “รัฐต้องส่งเสริมให้และสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน” ซึ่งตามมาตราดังกล่าวนี้ได้วางแนวทางให้รัฐจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในแง่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ การควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษและการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ 2 ประการข้างต้น โดยอยู่ในรูปแบบของการมีส่วนร่วม 5 ฝ่าย คือ รัฐ ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม องค์กรปกครองท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และบุคคลแต่ละคน

ในส่วนของรัฐนั้นภาวะหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้คล้ายคลึงกันกับที่กำหนดไว้ในฉบับเดิม คือ ยังคงมีภาวะหน้าที่ความรับผิดชอบที่จะต้องสงวนบำรุงรักษา ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมอยู่เช่นเดิม แต่หลักการจัดการที่กำหนดเพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ คือ ว่าต้องยั่งยืนอยู่บนพื้นฐานของความสมดุลและยั่งยืน

ในด้านของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้เพิ่มเติมเนื้อหาสาระจากเดิมที่มีการกำหนดเพียงสิทธิของบุคคล (Individual Rights) ไว้เท่านั้น แต่รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้กำหนดเพิ่มเติมถึงสิทธิของชุมชน (Community Rights) ที่เป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม (Traditional Local Community) โดยระบุไว้ชัดเจนในมาตรา 46 ว่า

“บุคคลซึ่งรวมกันอยู่เป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ในด้านขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น รัฐธรรมนูญฉบับเดิมไม่ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไว้ แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้กำหนดเรื่องนี้ไว้ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับเป็นการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง โดยกำหนดไว้ในมาตรา 290 โดยจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

ส่วนองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้กำหนดในมาตรา 56 วรรคสอง ว่า “ให้องค์กรอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาจัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม” ให้ความเห็นประกอบการศึกษาและการประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมของ โครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม ก่อนที่จะมีการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมดังกล่าว “สิ่งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” เปิดโอกาสให้องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment : EIA) สำหรับประชาชนในฐานะบุคคลแต่ละคน มาตรา 56 นี้ได้ระบุในวรรคแรกอย่างชัดเจนว่า มีสิทธิที่จะร่วมกันทั้งรัฐและชุมชน “...ในการบำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพและในการคุ้มครอง ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้การดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตนเองย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ...”

นอกจากนี้ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 289 และมาตรา 290 ได้กำหนดบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติไว้อย่างชัดเจนดังนี้

“มาตรา 289” องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมและฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ แต่ต้องไม่ขัดต่อมาตรา 43 และมาตรา 81 ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่นตามวรรคสอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย

“มาตรา 290” เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติ

กฎหมายความวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

- 1) การจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่
- 2) การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตนเอง
- 3) การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่

ตามมาตราดังกล่าว จะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ได้ให้ความสำคัญต่อบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติเป็นอย่างมาก ดังนั้น อบต. ในฐานะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพื้นที่ใกล้ชิดกับประชาชนในพื้นที่มากที่สุด จึงจำเป็นต้องส่งเสริมบทบาทในด้านนี้อย่างจริงจัง เพื่อส่งเสริมในด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวของพื้นที่

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐธรรมนูญจะได้กระจายอำนาจให้ท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการบำรุงรักษาและจัดการสิ่งแวดล้อมทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมดังกล่าว แต่การดำเนินการต่าง ๆ จะต้องเป็นไปตามกฎหมายบัญญัติ ดังที่กำหนดไว้ในมาตรา 289 และมาตรา 290 ซึ่งในกรณีของ อบต. นั้น จะต้องมีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายต่างๆ อย่างน้อย 4 ฉบับด้วยกัน คือ พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 พระราชบัญญัติ

ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติควบคุมองค์การ พ.ศ. 2522 จึงมีผลในทางปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ

สรุป

แนวคิดและหลักการที่กำหนดตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นเน้นให้รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษาและคุ้มครอง คุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ 2 ประการ โดยอยู่ในรูปแบบของการมีส่วนร่วม 5 ฝ่าย คือ ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชนและบุคคลแต่ละคน ซึ่งตามมาตราดังกล่าวได้ให้ความสำคัญกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งทางวัฒนธรรมและธรรมชาติเป็นอย่างมาก ดังนั้นองค์กรบริหารส่วนตำบลในฐานะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด จึงจำเป็นต้องส่งเสริมสร้างบทบาทในด้านนี้อย่างจริงจัง เพื่อส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวของพื้นที่ ทั้งนี้แนวคิดดังกล่าวสามารถนำมาเป็นประโยชน์ในการใช้เป็นแนวทางการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะขององค์กรส่วนท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

3. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

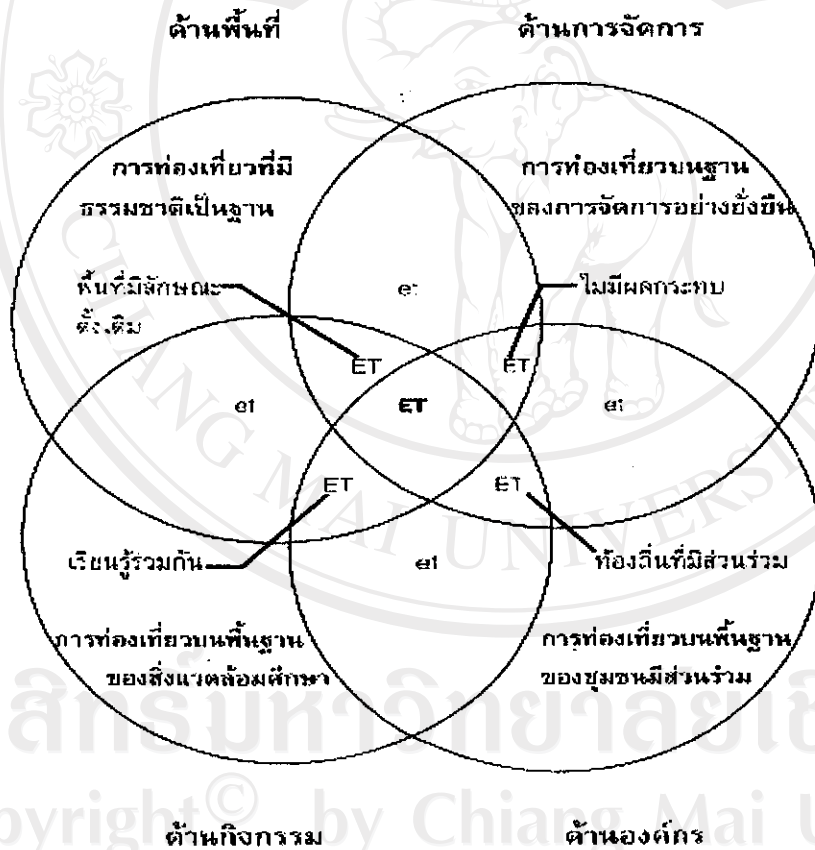
สถานการณ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยภาพรวมในอนาคต เป็นการคาดหวังที่ต้องการให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนทั้งระบบ เพื่อให้สามารถตอบสนององกระแสดemandด้านการอนุรักษ์ กระแสดemandของการตลาดการท่องเที่ยวและกระแสของการพัฒนาคน โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว ตลอดจนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย(2540) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ที่มุ่งสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ทั้งนี้เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นกระบวนการที่มีจุดมุ่งหมาย ขั้นตอนและวิธีการจัดการอย่างเป็นระบบ สามารถกำหนดผลสำเร็จของการจัดการและสภาพความสมดุลย์ของกระแสดemandของการของแต่ละด้านในทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการรักษาระบบนิเวศ การจัดการในกระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สามารถควบคุมขนาดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เหมาะสม โดยเฉพาะองค์การบริหารจัดการซึ่งจะมีประสิทธิผลให้ทรัพยากรธรรมชาติสามารถอำนวยประโยชน์ดำรงสถานภาพ บทบาทหน้าที่ และฟื้นตัวได้ตามธรรมชาติ อีกทั้งจะมีผลให้นักท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้องทั่วไปมีจิตสำนึกและมีความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมประชาชนในพื้นที่แหล่ง

ท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรตามขีดความสามารถในการจัดการ และการรองรับของพื้นที่ ซึ่งจะเกิดความภาคภูมิใจและยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน

*การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นกระบวนการจัดการในด้านต่าง ๆ ภายใต้หลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และองค์ประกอบในเชิงระบบของการท่องเที่ยว ซึ่งกระบวนการจัดการต้องมีประสิทธิภาพ การประสานงานกันอย่างใกล้ชิด และชัดเจนระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ 1. การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม 2. การจัดการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม 3. การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น และ 4. การจัดการด้านการบริการการท่องเที่ยว *

องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ

ภาพ 2.1 แผนภาพหลักการพื้นฐานที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

หมายเหตุ : Et, Et และ et แสดงความเข้มข้นของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ที่มา : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย(2540)

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลักและมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ของแหล่งนั้น ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ

2. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ

เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ และความประทับใจ ทั้งนี้เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นจึงเป็นการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมศึกษา

3. องค์ประกอบด้านองค์กร

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่นตลอดกระบวนการ ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีความหมายรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น และการได้รับผลตอบแทนเพื่อนำกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวให้ยั่งยืนและในที่สุดท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพคำว่าท้องถิ่นในที่นี้หมายถึงเริ่มต้นจากระดับล่างหรือระดับรากหญ้า (grass root) จนถึงระดับปกครองท้องถิ่นและรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ เพื่อให้สามารถปฏิบัติได้ โดยมีการเรียนรู้ร่วมกันนี้ จึงเป็นการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชน

4. องค์ประกอบด้านการจัดการ

เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างมีความรับผิดชอบที่ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมโดยมีการจัดการอย่างยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรการใช้ประโยชน์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต โดยมีการคำนึงถึงศักยภาพและความสามารถในการรองรับจึงเป็นการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของการจัดการอย่างยั่งยืน

ข้อกำหนดที่ชัดเจนของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ขององค์ประกอบหลักทั้ง 4 ด้าน หากการท่องเที่ยวใดที่มีองค์ประกอบครบสมบูรณ์ดังกล่าวแล้วจัดได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์หากขาดหรือปราศจากข้อใดข้อหนึ่งไปความสมบูรณ์จะลดน้อยลงจนอาจต้องจัดการส่งเสริมหรือทำให้การท่องเที่ยวรูปแบบนั้นเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ ต่อไป

จากข้อกำหนดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ซึ่งได้กล่าวถึงลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทั้งสิ่งแวดล้อมด้านชีวภาพ ภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรม ประเพณี โดยยึดหลักที่ต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้ให้ดีที่สุดเพื่อให้สามารถสืบต่อถึงอนุชนรุ่นหลัง
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการจัดการอย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักที่ว่าต้องไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือให้กระทบน้อยที่สุด เพื่อส่งต่อเนื่องถึงการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้คงไว้ซึ่งวิถีชีวิตของท้องถิ่นในแง่สังคมและวัฒนธรรม โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย
4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งนักท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น
5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและมีผลประโยชน์ โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผน คัดสินใจและได้รับประโยชน์
6. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ โดยยึดหลักที่ว่าต้องไม่เกินขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ทุก ๆ ด้าน
7. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการตลาดของบริการท่องเที่ยวครบตามเกณฑ์แห่งการอนุรักษ์อย่างแท้จริง โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเน้นในเรื่องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
8. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ ต้องการเข้ามาท่องเที่ยวหรือกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีกคดยึดหลักที่ว่าต้องให้กิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

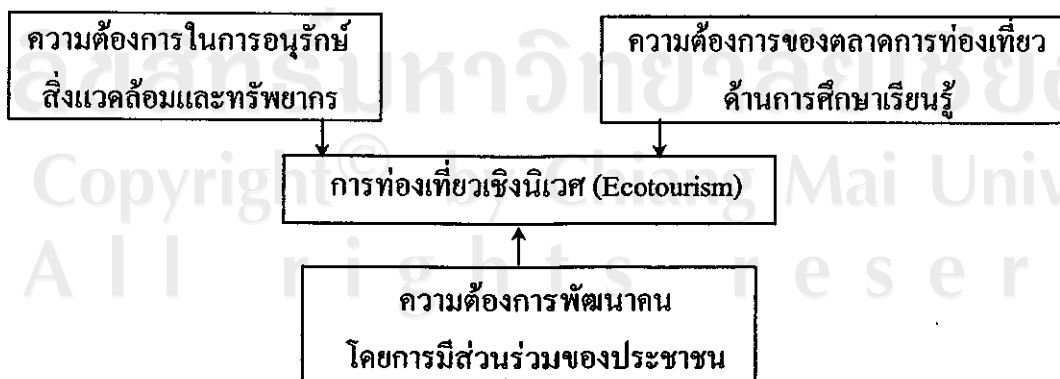
จากลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 8 ประการ ได้กล่าวถึงมาตรฐานของการท่องเที่ยว 8 ประการ ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีระบบการจัดการที่ดีใน 4 ด้าน คือ
  - 1.1 ด้านการให้ข้อมูลล่วงหน้าเพื่อทำความเข้าใจกับนักท่องเที่ยว
  - 1.2 ด้านการจัดการนำเที่ยวที่เน้นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว
  - 1.3 ด้านข้อกำหนดการปฏิบัติตัวของนักท่องเที่ยว

1.4 ด้านการตลาดท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยว

2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งจะส่งผลต่อการวางแผนและการจัดการ
  3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีโครงการร่วมกับคนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อคืนกำไรกลับไปสู่แหล่งท่องเที่ยว
  4. ต้องมีระบบการรักษาความปลอดภัยทั้งนี้เนื่องจากมีความเสี่ยงสูง
  5. ต้องมีระบบให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว
  6. ต้องมีระบบสร้างคุณภาพ โดยจัดอบรมด้านความรู้และทักษะแก่บุคคลที่เกี่ยวข้อง
  7. ต้องมีระบบการให้บริการที่มีคุณภาพ โดยใช้ผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมในการตลาดพืชและใช้อย่างคุ้มค่า
  8. ต้องมีความร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่นเพื่อสร้างงานและกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น
- กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีองค์ประกอบหลัก คือ องค์ประกอบด้านพื้นที่ที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ องค์ประกอบด้านการจัดการที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการเป็นการเพิ่มพูนความรู้ สร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกในด้านการดูแลสิ่งแวดล้อมแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและองค์ประกอบการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการจัดการ

รำไพพรรณ แก้วสุริยะ (2544) กล่าวถึง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า คือ “การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน” (ดูภาพที่ 2.2)

ภาพ 2.2 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ที่มา : รำไพพรรณ แก้วสุริยะ (2544)

นอกจากนี้ ราไพพรรณ กล่าวด้วยว่า หากจะพิจารณาถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้ว จะมี 7 ส่วน ซึ่งเป็นการจัดการ โดยชุมชนมีส่วนร่วม คือ

1. เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบซึ่งกันและกัน ระหว่างชุมชน หรือเจ้าของพื้นที่ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยว บริษัทนำเที่ยว และนักท่องเที่ยว
2. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีระบบนิเวศสมบูรณ์ อาจจะเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ
3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีระบบการจัดการรักษาสิ่งแวดล้อมและการศึกษา
4. เป็นการจัดการที่มีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น
5. เป็นการจัดการโดยชุมชนมีส่วนร่วม (ร่วมดำเนินการ ร่วมวางแผน และร่วมรับผลประโยชน์อย่างเสมอภาคกัน โดยสามารถรักษาเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ได้)
6. นักท่องเที่ยวเดินทางไปที่เที่ยวได้รับความรู้และประสบการณ์ใหม่เพิ่มขึ้น
7. เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

* ผู้ศึกษาสามารถสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ธรรมชาติที่ต้องมีส่วนประกอบของวิถีชีวิต วัฒนธรรม โดยเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ รวมอยู่ด้วย มีหัวใจสำคัญที่มุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกในการสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน มีความเข้าใจในการที่จะดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น ภายใต้กระบวนการบริหารจัดการเชิงบูรณาการที่ดี รวมทั้งการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวการจำกัดรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวและขนาดของนักท่องเที่ยว รวมทั้งขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ เพื่อประโยชน์ด้านการสร้างเสริมรายได้แก่ชุมชน พร้อมกับการบำรุงรักษาระบบนิเวศให้คงอยู่ตลอดไปถึงเยาวชนรุ่นหลังอย่างยั่งยืน *

4. แนวทางการดำเนินการวางแผนโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยกระบวนการ AIC

จุดมุ่งหมายของการใช้กระบวนการ AIC ในการวางแผน โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศคือ การเปิดโอกาสให้ชุมชน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับการพัฒนานั้น ๆ มีโอกาสในการระบุปัญหาและศักยภาพของตนเอง ตลอดจนวิเคราะห์จัดลำดับความสำคัญของปัญหาหรือความต้องการและวางแผนจัดกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนหรือองค์กรนั้น ๆ

กระบวนการ AIC มีแนวคิดพื้นฐานว่าในการประสานสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในหน่วยทางสังคม (ครอบครัว ชุมชน หรือ องค์กร) ซึ่งดำเนินการ 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 “A” (Appreciation)

คือ การทำให้ทุกคนให้การยอมรับ และชื่นชมคนอื่น โดยไม่รู้สึกรู้สีกต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์ ทุกคนมีโอกาสแสดงออกอย่างทัดเทียมกันเมื่อทุกคนได้แสดงออกโดยได้รับการยอมรับจากคนอื่น ๆ จะทำให้ทุกคนมีความรู้สึกที่ดี มีความสุข มีความอบอุ่นและเกิดพลังร่วมขึ้นในระหว่างคนที่ประชุมด้วยกัน สามารถนำไปสู่ความคิดสร้างสรรค์ การมองการณ์ไกล การมองภาพกว้าง และการคิดสิ่งใหม่ ๆ

ขั้นที่ 2 “I” (Influence)

คือ การใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่แต่ละคนมีอยู่มาช่วยกันกำหนดวิธีการสำคัญหรือยุทธศาสตร์ (Strategy) ที่จะทำให้บรรลุ “วิสัยทัศน์ร่วม” หรือ “อุดมการณ์ร่วม” ของกลุ่มได้อย่างดีที่สุด ในขั้นนี้ทุกคนมีโอกาสทัดเทียมกันที่จะให้ข้อคิดเห็นว่าวิธีการสำคัญที่จะทำให้บรรลุ “วิสัยทัศน์ร่วม” เมื่อทุกคนได้แสดงความคิดเห็นแล้ว จะนำวิธีการที่เสนอแนะทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่แยกแยะและพิจารณาร่วมจนกระทั่งได้ “วิธีการสำคัญ” ที่กลุ่มเห็นพ้องต้องกันว่าจะนำไปสู่ความสำเร็จ ตามที่กลุ่มต้องการในการพิจารณาเลือกวิธีการสำคัญ

ขั้นที่ 3 “C” (Control)

คือ การนำวิธีการสำคัญ มาเป็นแผนปฏิบัติการมีหลักการและเหตุผล มีเป้าหมาย มีผู้รับผิดชอบ ในขั้นนี้สมาชิกกลุ่มแต่ละคนจะเลือกเองว่าสมัครใจจะเป็นผู้รับผิดชอบหลักเป็นการกำหนดข้อผูกพันให้ตนเองเพื่อควบคุมให้เกิดการกระทำอันจะนำไปสู่ การบรรลุผลที่เป็นเป้าหมายหรืออุดมการณ์ร่วมกันของกลุ่มในที่สุด นอกจากนี้ การเข้ารับผิดชอบเพื่อให้ความร่วมมือตามแผนปฏิบัติการที่กลุ่มร่วมกันกำหนดขึ้นแล้ว สมาชิกกลุ่มแต่ละคนยังอาจกำหนดข้อผูกพันเฉพาะตัว

5. นโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประเทศไทย

ในการกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2540 และได้เสนอแนะนโยบายหลักเป็นกรอบการดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้แก่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยดังนี้

1. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องมีการควบคุมดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรให้คงสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุด หลีกเลี่ยงหรือลดวันการท่องเที่ยวในพื้นที่อ่อนไหวง่ายต่อการถูกรบกวนและฟื้นตัวได้ยาก

2. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องคำนึงถึงศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่พึงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งอย่างรุนแรงต่อการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ

3. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องคำนึงถึงการพัฒนาด้านการให้การศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศร่วมกันมากกว่าการมุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจและการมีรายได้แต่เพียงอย่างเดียว

4. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร การบริการ การแลกเปลี่ยนความรู้และวัฒนธรรมชุมชนในกระบวนการท่องเที่ยวหรือให้ประชาชนมีตัวแทนเป็นคณะกรรมการร่วมในทุกระดับ

5. ให้ความสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นความจำเป็นอันดับต้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

6. นำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้าสู่แผนพัฒนาระดับต่าง ๆ อย่างมีความสำคัญ เช่น แผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนาภาค พร้อมทั้งให้มีการจัดสรรและกระจายงบประมาณ

7. สนับสนุนการศึกษา วิจัยและประเมินผลการพัฒนารอบด้าน

8. มีการใช้กฎหมายในการควบคุม ดูแลรักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว

9. จัดทำแนวทางปฏิบัติแก่ผู้เกี่ยวข้อง

10. จัดให้มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

6. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

จากการศึกษาเรื่องป่าชุมชนพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่ามิได้มีความสัมพันธ์ที่ราบรื่นและหยุดนิ่ง หากแต่มีทั้งปัญหาการต่อสู้กับความผันแปรของธรรมชาติและ ความขัดแย้งทางสังคม เพราะชุมชนมิได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวในสุญญากาศ หากแต่ดำรงอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกชุมชน มีวิถีปฏิบัติในการอนุรักษ์ป่าปัจจุบัน มีทั้งชุมชนอยู่ใกล้เมืองและชุมชนไกลเมือง มีทั้งชุมชนขนาดใหญ่และชุมชนขนาดเล็ก หากแต่ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ ชุมชนที่อนุรักษ์ป่ามีลักษณะร่วมกันอยู่ 8 ประการคือ

1. มีความเป็นชุมชนสูง

ความเป็นชุมชนมิได้หมายความว่าเพียงแต่การตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยร่วมกันเท่านั้น หากแต่ยังขึ้นอยู่กับรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชน เช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แน่นแฟ้น หรือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านที่ช่วยเหลือเกื้อกูลและเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกัน สำนึกของความเป็นชุมชนอาจจะสะท้อนออกมาในรูปของความเชื่อ อุดมการณ์และพิธีกรรมที่ชุมชนยึดถือความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้ช่วยคอกย้ำสำนึกของความเป็นชุมชนให้มั่นคงและแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

2. มีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า

ที่มีอยู่ในสภาพที่ใช้ได้หรือยังมีศักยภาพเพียงพอที่จะพลิกฟื้นให้คืนกลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคเกษตร ดังนั้นลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่จะมีจิตสำนึกในการรักษาป่าจะต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่าที่อุดมสมบูรณ์

3. มีผลประโยชน์ร่วมกัน

ชาวบ้านมีพื้นฐานเบื้องต้นมาจากการมีผลประโยชน์ร่วมกัน ในการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า เพื่อการเกษตรและการใช้ผลผลิตจากป่าในชีวิตประจำวัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค ไม้สำหรับก่อสร้างบ้านเรือนและเป็นเชื้อเพลิง ใบไม้สำหรับมุงหลังคา รวมทั้งการเกษตรของป่าเพื่อขาย เป็นต้น การอนุรักษ์จึงเป็นการพิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชนเอาไว้นั่นเอง

4. มีจิตสำนึกในการรักษาป่า

จิตสำนึกในการรักษาป่ามีความเข้มข้น และลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมถึงอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อและการพิทักษ์สิทธิชุมชนและสิทธิธรรมชาติในทางเป็นมนุษยชนมิให้ถูกก้าวล่วงรุกรานจากบุคคลภายนอก จิตสำนึกในการรักษาป่าอาจเกิดขึ้นจากเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ มากมาย คือ

- 1) เกิดจากประเพณีความเชื่อและการผลิตซ้ำของอุดมการณ์สืบทอดต่อกันมา
- 2) เกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและรักษาคุณภาพของระบบนิเวศชุมชน
- 3) เกิดจากการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก ซึ่งเป็นบ่อเกิดสำคัญที่สุดประการหนึ่งของจิตสำนึกในการรักษาป่าในปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากการรวมตัวของชาวบ้านแยกออกได้เป็น 4 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

- การต่อต้านสัมปทานป่าไม้
- การต่อต้านโครงการของรัฐ
- การต่อต้านธุรกิจเอกชน
- การแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง

4) เกิดจากปัญหาภัยแล้ง

5. มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง

ชุมชนที่มีผู้นำ – ทั้งผู้นำทางธรรมชาติและผู้นำที่เป็นทางการที่มีความเข้มแข็ง และมีภูมิปัญญาสูง ผู้นำนอกจากจะสามารถควบคุมและรักษากฎระเบียบต่าง ๆ ของชุมชนได้แล้ว ยังต้องสามารถปรับใช้ภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับสภาพการณ์ทางการเมือง

เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ยิ่งไปกว่านั้นคุณลักษณะที่สำคัญที่สุดของผู้นำชุมชน คือการทำงานบนพื้นฐานการรักษาผลประโยชน์ของชุมชน โดยส่วนรวมเป็นหลัก

6. มีการจัดตั้งองค์กรประชาชน

องค์กรประชาชนอาจเป็นองค์กรตามประเพณีหรือองค์กรทางการที่รัฐจัดตั้งขึ้นก็ได้ แต่องค์กรเหล่านี้จะต้องทำหน้าที่รับผิดชอบในด้านการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม ตามเงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป ทั้งในด้านของระบบนิเวศ รวมทั้งเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น การทำงานขององค์กรชาวบ้านมักวางอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม จารีตประเพณี และประสบการณ์ที่สั่งสมและถ่ายทอดสืบกันมา อีกทั้งยังต้องมีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และระบบนิเวศที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่องและสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชน อันเป็นเงื่อนไขหลักให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านทั้งหมด นอกจากนี้้องค์กรชาวบ้านในแต่ละชุมชนยังต้องเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการใช้ทรัพยากรระหว่างชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ในละแวกเดียวกัน มีการประชุมปรึกษาหารือและร่างกฎเกณฑ์และวางแผนจัดการทรัพยากรในระดับเครือข่ายขึ้นเพื่อลดความขัดแย้งระหว่างชุมชนต่าง ๆ

7. มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน

ชุมชนมีสิทธิในการดูแลจัดการและออกกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์อย่างไรก็ตามในบางพื้นที่การยึดมั่นในสิทธิชุมชนและการจัดการทรัพยากรจารีตประเพณีได้เริ่มเสื่อมคลายลงหลังจากที่รัฐออกกฎหมายสิทธิและอำนาจการจัดการทรัพยากรไปจากชุมชนชุมชนที่ยังสามารถอนุรักษ์ป่าไว้ได้มักเป็นชุมชนที่ยังคงยึดมั่นในจารีตประเพณีที่ว่าป่าเป็นชุมชนผู้ที่รักษาป่าเท่านั้นจึงจะมีสิทธิในการใช้ประโยชน์ และชุมชนมีสิทธิในการจัดการเพื่อผลประโยชน์อย่างยั่งยืนและเป็นธรรมต่อสมาชิกของชุมชน

8. มีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

อาจจำแนกระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนออกเป็นประเด็นใหญ่ๆ ได้ 3 ประเด็น คือ หลักการจัดการ วิธีการจัดการ และรูปแบบการจัดการทรัพยากร

1) หลักการจัดการ

โดยทั่วไปแล้วระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนวางอยู่บนหลักการพื้นฐาน

4 ประการ คือ

ประการแรก : การยอมรับในจารีตประเพณีและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร

ประการที่สอง : การคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกและความเป็นธรรมทางสังคม

ประการที่สาม : ความยั่งยืนของระบบการผลิตและความสมดุลของระบบนิเวศ

ประการที่สี่ : การมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน

2) วิธีการจัดการ สามารถจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

โดยทั่วไปแล้วระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนวางอยู่บนหลักการพื้นฐาน

4 ประการ คือ

ประการแรก : มีการจำแนกประเภทของป่า และทำการกำหนดขอบเขตป่าอย่างชัดเจน

ประการที่สอง : มีการร่างกฎเกณฑ์และแนวทางการใช้ประโยชน์ให้สมาชิกชุมชนทราบ ไม่ว่าจะเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ตาม เพื่อให้สมาชิกทุกคนได้ใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างยั่งยืน ตลอดจนมีการกำหนดบทลงโทษสำหรับการฝ่าฝืนกฎระเบียบของชุมชน

ประการที่สาม : มีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกของชุมชนเป็นครั้งคราว เพื่อทบทวนกฎเกณฑ์และกติกาของชุมชน และมีการจัดตั้ง “องค์กร” ของชุมชนขึ้น เพื่อทำหน้าที่ดูแลตรวจตราและควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

3) รูปแบบการจัดการ สามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเภท คือ

- รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี

หมายถึง การนำเอาอุดมการณ์ ความเชื่อ และวิถีคิดตามประเพณี มาใช้เป็น

แนวทางในการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรและที่ดินของหมู่บ้าน มีการประกอบพิธีกรรมและการผลิตซ้ำอุดมการณ์ที่ผสมผสานไปกับวิถีชีวิต ระบบการผลิต และการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน

- รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์

หมายถึง การนำเอาองค์กรที่เป็นทางการมาประชุมปรึกษาหารือและร่างระเบียบข้อบังคับในการใช้พื้นที่ป่าเป็นลายลักษณ์อักษร

- ขบวนการต่อรองทางการเมือง

คือ มีการจัดกิจกรรมรวมกลุ่มเพื่อสร้างแผนงานในการจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยชุมชนเอง เพื่อสร้างอำนาจต่อรองทางการเมือง

6.1 การมีส่วนร่วมของชุมชน

✓ เจมส์ คี บีนทง (2528) ได้แยกแยะขั้นตอนที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมไว้เป็น 4 ขั้นตอน

คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของชาวชนบท
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรมเป็นขั้นตอนต่อไปที่ขาดไม่ได้
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติ
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญอย่างยิ่ง

เช่นกัน เพราะถ้าหากการติดตามงานและการประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมของชาวชนบท แต่การดำเนินงานโดยบุคคลภายนอก ชาวชนบทย่อมจะไม่ได้ประเมินตนเองว่า งานที่ทำไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อ ๆ ไปจึงอาจเกิดปัญหาได้

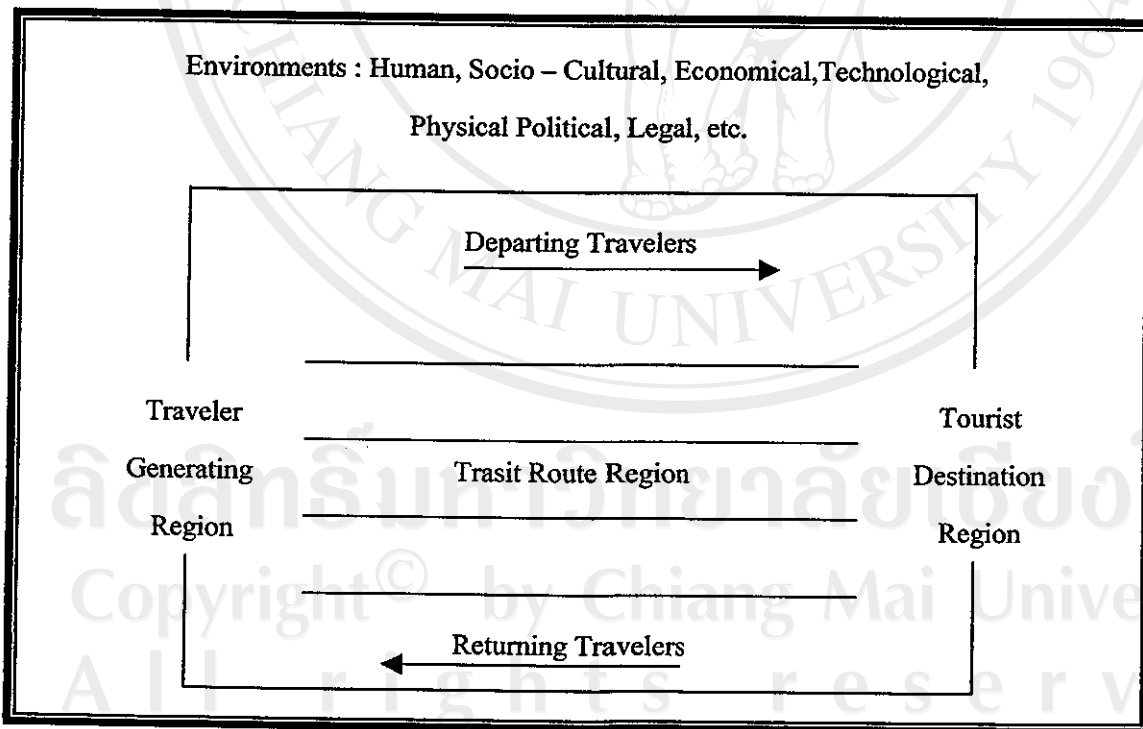
นำชัย ทนุผล (2545) กล่าวถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งอยู่บนฐานคติของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ว่า การจะพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการเพื่อให้สามารถใช้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นฐานเศรษฐกิจของชุมชนในระยะยาวได้ จำต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเป็นหลัก รูปแบบของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ต้องเป็นรูปแบบของความร่วมมือกัน (Cooperation) ของคนในชุมชน หรือการสร้างพลังอำนาจ

เสถวน (2544) กล่าวถึงการท่องเที่ยวเพื่อชุมชนว่าการพัฒนาใด ๆ ก็ตามควรจะคำนึงถึงการให้บริการประชาชน (Public Service) เป็นหลักและเป็นกลุ่มเป้าหมายแรกที่จะต้องได้รับประโยชน์ ส่วนนักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มเป้าหมายอันดับรองลงมา การท่องเที่ยวควรเป็นเพียงส่วนสนับสนุนที่จะทำให้ชุมชนได้รับรายได้เสริมเพิ่มเติมจากอาชีพหลัก การพัฒนาการท่องเที่ยวในขณะนี้ควรเป็นการท่องเที่ยวที่มาจากชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน จึงเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่ายอย่างทั่วถึง ชุมชนที่เป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยวมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ และดำเนินการอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นการลงทุน ลงแรง และลงความคิดอย่างเท่าเทียม สามารถนำเอกลักษณ์หรือจุดเด่นของชุมชนมาเป็นทรัพยากรที่สนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยวได้โดยไม่ทำให้สังคมวัฒนธรรมและสภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ การท่องเที่ยวเพื่อชุมชนในทิศทางที่เหมาะสมจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป ควรจะพิจารณาจากศักยภาพ ความพร้อม และทรัพยากรหลักที่มีอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะความพร้อมนั้นเป็นปัจจัยสำคัญสิ่งแรก

6.2 การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม

จุฑามาศ จันทรัตน์ (2541) กล่าวว่า ในการที่การท่องเที่ยวของไทยจะก้าวไปสู่ทศวรรษหน้าอย่างมีมาตรฐานและสามารถแข่งได้ในระดับสากลผู้บริหารจัดการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ควรต้องมองการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ซึ่งต้องพิจารณา 2 เรื่องหลัก คือ

1. ระบบการท่องเที่ยว (Tourism System) ซึ่ง Leiper (1979) อธิบายว่า การท่องเที่ยวมิใช่เป็นอุตสาหกรรม แต่เป็นระบบเริ่มจากนักท่องเที่ยวที่มีความต้องการในการเดินทางท่องเที่ยวตัดสินใจเดินทางออกจากที่อยู่เดิม โดยอาศัยการคมนาคมรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งไปยังจุดหมายปลายทาง ซึ่งได้จัดเตรียมสถานที่พักรูปแบบต่าง ๆ ไว้รองรับนักท่องเที่ยว และ ณ จุดหมายปลายทางเท่านั้น นักท่องเที่ยวจะเก็บเกี่ยวประสบการณ์จากการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะส่วนที่สำคัญคือการต้อนรับจากเจ้าของบ้าน ซึ่งเห็นได้ว่าประสบการณ์ที่ดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับบริการหลายองค์กร โดยเกี่ยวเนื่องอยู่ในระบบการท่องเที่ยว แม้ว่าแต่ละองค์กรจะมีบทบาทในการให้บริการที่แตกต่างกันออกไป แต่ทุกองค์กรล้วนมีส่วนในการรับผิดชอบต่อความพึงพอใจในประสบการณ์โดยรวม (ดูภาพที่ 2.3)

ภาพ 2.3 แสดงระบบการท่องเที่ยว (Tourism System)

[Source : Addapted from Leiper (1979)]

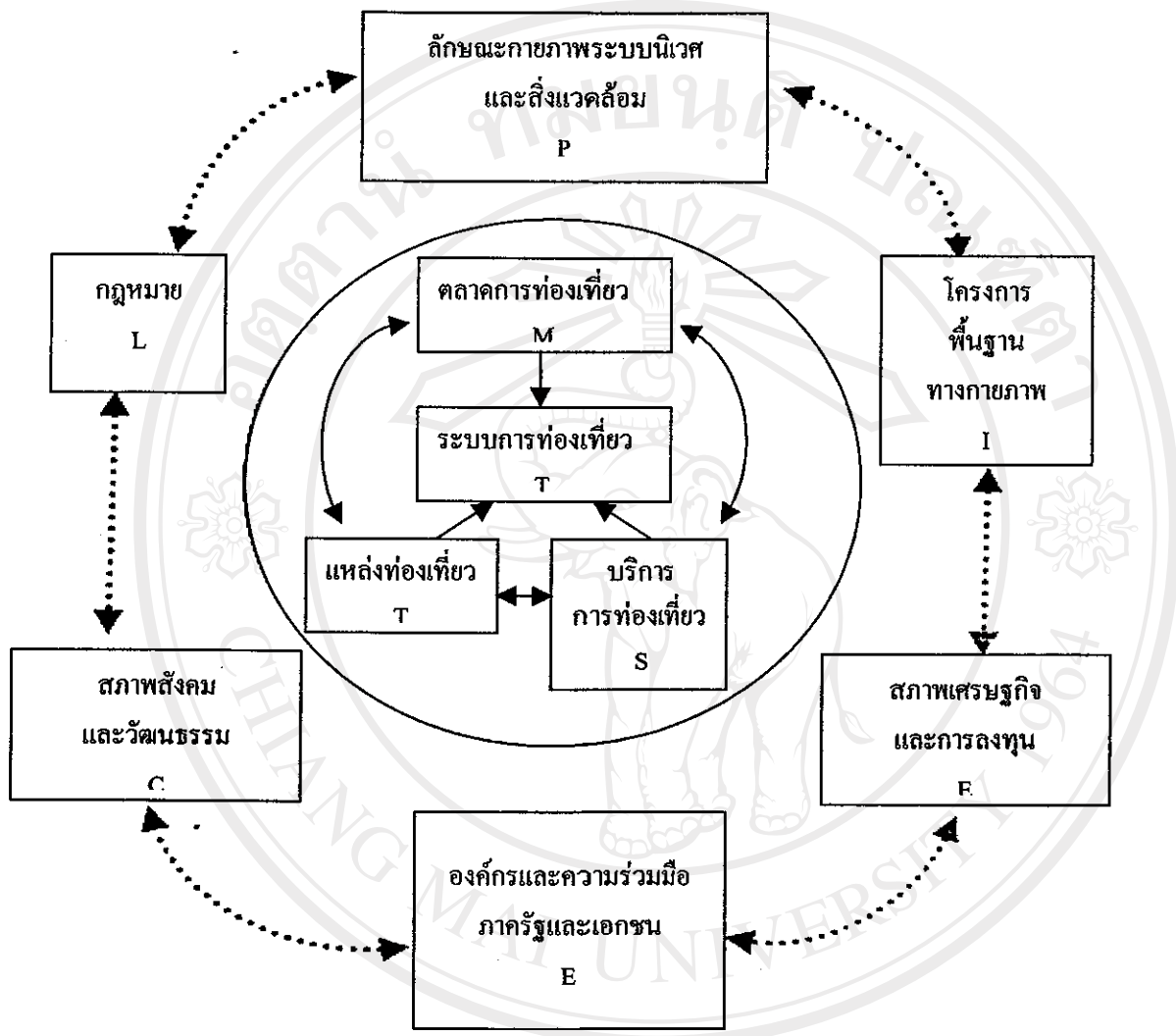
ที่มา : จุฑามาศ จันทรัตน์ (2541)

2. ลักษณะเฉพาะของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว ซึ่ง Leiper (1990) ได้อธิบายว่าผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวมีลักษณะเป็น “Partial Industrialization” คือ มี 2 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเกี่ยวข้องกับตลาดเปลี่ยน (Market activities) โดยนักท่องเที่ยวซื้อบริการจากภาคเอกชน และส่วนที่สองไม่มีการแลกเปลี่ยน ไม่ได้มีไว้เพื่อขาย แต่หากเป็นสาธารณสมบัติ (Public Goods) เช่น คนไทยที่มีความเอื้ออาทร วัฒนธรรมไทยที่มีความเป็นเอกลักษณ์ สิ่งเหล่านี้อยู่นอกเหนือการควบคุมของภาคเอกชน และเป็นส่วนหนึ่งซึ่งต้องแบ่งปันและใช้ร่วมกันระหว่างนักท่องเที่ยวและเจ้าของบ้าน (Host community) ซึ่งส่วนนี้ทำให้ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวมีลักษณะแตกต่างจากการขายสินค้าอื่น ๆ เพราะจะต้องมีการพึ่งพาอาศัยกัน ต้องอาศัยความร่วมมืออย่างใกล้ชิด การท่องเที่ยวจึงจะนำไปสู่ประโยชน์แก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอย่างแท้จริง

มนัส สุวรรณ (2541) ได้กล่าวว่าการพิจารณาการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ และบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายนั้น จำเป็นต้องพิจารณาระบบย่อยและองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยว บทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์ประกอบและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น รวมถึงการพิจารณาสภาพแวดล้อมของระบบการท่องเที่ยวด้วย ซึ่ง “ระบบการท่องเที่ยว (Tourism System)” ที่สำคัญจำแนกได้เป็น 3 ระบบ ดังนี้คือ

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) ประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะหมายถึงสภาพทางกายภาพ ซึ่งอาจเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติหรือที่มนุษย์สร้างขึ้น
2. การบริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) ได้แก่ การให้บริการเพื่อการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่มีผลเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้น ๆ
3. การตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Marketing) เป็นส่วนของความต้องการในการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และประชาชนในพื้นที่ ซึ่งหมายรวมถึงกิจกรรม รูปแบบ (ดูภาพ 2.4)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright © by Chiang Mai University
 All rights reserved

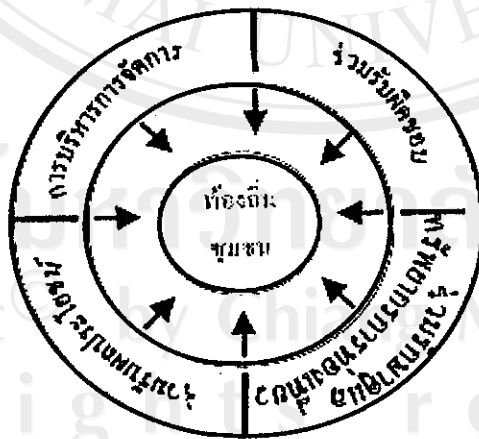
ภาพ 2.4 แสดงความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องของระบบการท่องเที่ยวกับการบริหารจัดการ
 การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ที่มา : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท.) 2540

ภักดี รัตนผล (2544) ได้กล่าวว่า “ระบบการทองเที่ยว” เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า ปัจจัยสำคัญในด้านแหล่งสถานที่ทองเที่ยว ด้านตลาดการทองเที่ยว และด้านบริการทองเที่ยวจะต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน นำมาพิจารณาร่วมกับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม สภาพเศรษฐกิจและสังคม องค์กรและการมีส่วนร่วมของรัฐและเอกชน รวมทั้งระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องในทิศทางปัจจุบันและอนาคต โดยมีเหตุผลสนับสนุนใน 4 ประการ คือ

1. ตามข้อบัญญัติรัฐธรรมนูญในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบ และความรู้สึกในความเป็นเจ้าของต่อการทรัพยากรแหล่งทองเที่ยวในท้องถิ่นและชุมชน
3. ข้อกำหนดและแนวทางในการกระจายอำนาจในการจัดการงบประมาณ และการคลัง จากส่วนกลางและส่วนภูมิภาคลงสู่ท้องถิ่นจะส่งผลให้ท้องถิ่นมีรายได้เพียงพอที่จะดึงดูดและพัฒนาแหล่งทองเที่ยวในท้องถิ่นและชุมชนของตนเอง
4. จากข้อเท็จจริงที่ปรากฏว่าคนในท้องถิ่นย่อมจะมีความรู้สึก และหวงแหนทรัพยากรที่เป็นแหล่งทองเที่ยวของเขาเองมากกว่าคนอื่น

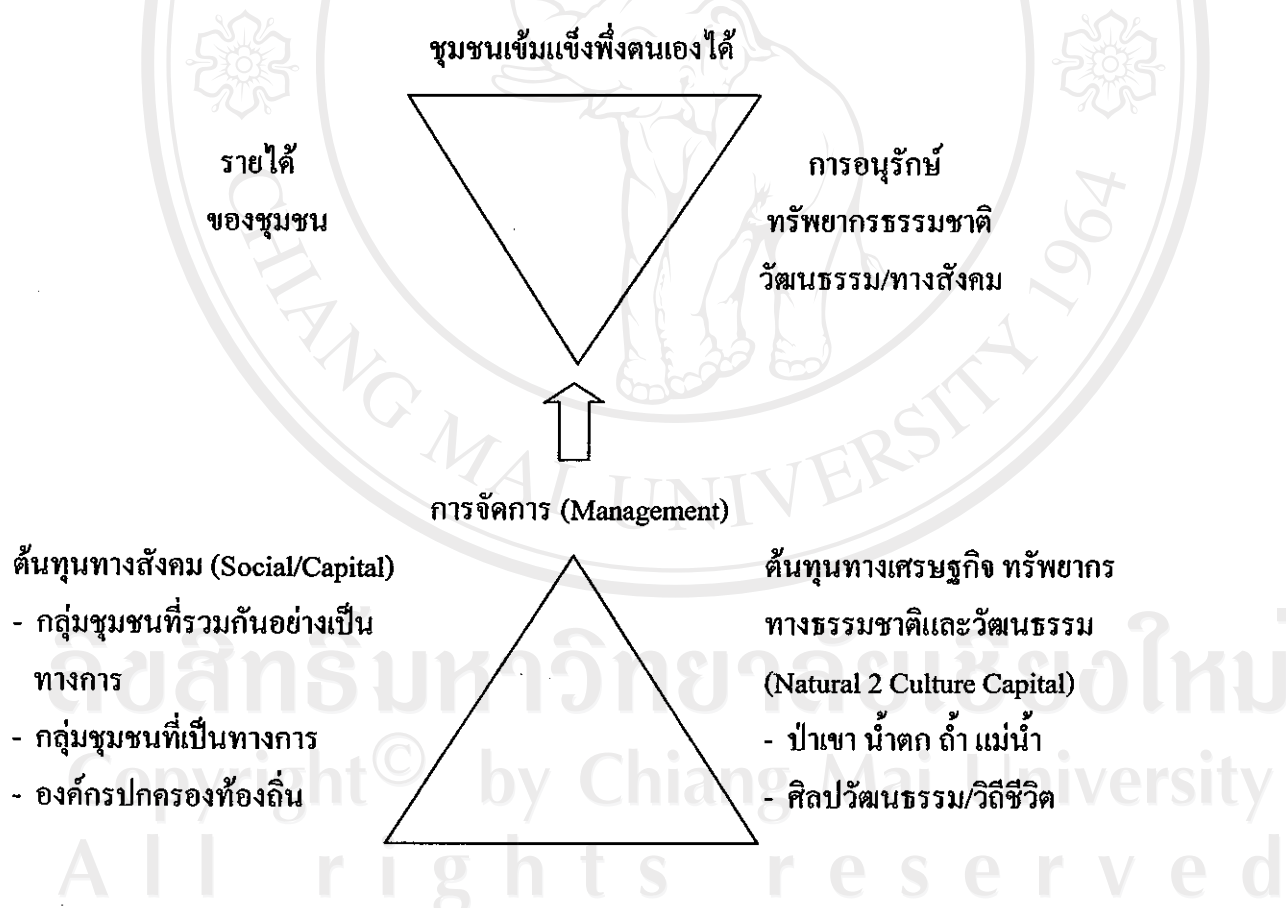
วิธีการจัดการการทองเที่ยวเพื่อที่จะดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ ท้องถิ่น ชุมชน และภาคเอกชนให้มีความเหมาะสมเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งขอบเขต ภารกิจ และวิธีการ ดำเนินการนั้นเริ่มต้นจากชุมชนและท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วม นับตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผิดชอบ ดูแลรักษา และรับประโยชน์ ในการจัดการทรัพยากรทองเที่ยวในท้องถิ่นและชุมชนของตนเอง (ดูภาพ 2.5)

ภาพ 2.5 แสดงการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการทรัพยากรการทองเที่ยว

ที่มา : ภักดี รัตนผล (2544)

อาจกล่าวได้ว่าความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ท้องถิ่นและชุมชนต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวจะสามารถสร้างรายได้ให้แก่จังหวัดและประชาชนในท้องถิ่นและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น ประการสำคัญทำให้ชุมชนและท้องถิ่นมีความรับผิดชอบและมีความรักหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติที่เขามีอยู่ ความสามัคคี ความร่วมมือร่วมใจ ความรับผิดชอบที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรในท้องถิ่น จัดได้ว่าเป็น “ทุนทางสังคม” ซึ่งควรจะนำมามุ่งใช้เพื่อการส่งเสริมและจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนมากกว่าการใช้ “ทุนทางเศรษฐกิจ” แต่เพียงอย่างเดียว กล่าวอีกนัยหนึ่ง ในแต่ละชุมชนชนบทมีต้นทุนที่สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ ต้นทุนทางสังคมและต้นทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอยู่เป็นพื้นฐานหรือต้นทุนสำหรับการพัฒนาท่องเที่ยวของตนเองอยู่แล้ว โดยสรุปเป็นคัมภีร์ (paradigm) ของการจัดการการท่องเที่ยวโดยใช้ “พลังต้นทุนของชุมชน” เป็นพื้นฐานได้ดังนี้ (ดูภาพที่ 2.6)

ภาพ 2.6 แสดงคัมภีร์ (paradigm) ของการจัดการการท่องเที่ยวโดยใช้

“พลังต้นทุนของชุมชน” เป็นพื้นฐาน

ที่มา : ปรับจากภาพของ ภักดี รัตนพล (2544)

จะเห็นได้ว่า “การจัดการ (Management) มีประสิทธิภาพจะเป็นตัวเชื่อมโยงให้พลังหรือต้นทุนทั้งสองด้านถูกใช้อย่างเหมาะสมเพื่อการท่องเที่ยวอันจะส่งผลให้ชุมชนมีรายได้ของตนเองเพียงพอที่จะไม่ต้องพึ่งพาสังคมภายนอกกลายเป็นชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และที่สำคัญยิ่งคือ ผลพลอยได้ที่จะส่งผลให้สิ่งแวดล้อม ตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรมมีความยั่งยืนตลอดไป

7. แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ขุมทรัพย์ สุวรรณ (2541) ได้กล่าวถึง สภาพผลกระทบด้านบวกและด้านลบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมว่าเป็นอย่างไร ผลกระทบใด ๆ ที่เกิดจากการท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นทางด้านบวกและด้านลบ ย่อมมีผลต่อชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยววันนี้ ซึ่งสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

1) ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจชุมชน

ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจชุมชน ทางบวก	ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจชุมชน ทางลบ
1. เกิดประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น	1. เกิดปัญหารายได้เป็นฤดูกาลแก่ชุมชนท้องถิ่น
2. ก่อให้เกิดประโยชน์ในการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวในชุมชน	2. เกิดปัญหาภาวะว่างงานนอกฤดูกาลแก่ชุมชนท้องถิ่น
3. ก่อให้เกิดการ สร้างสรรค์อาชีพและการจ้างงานแก่ชุมชนท้องถิ่น	3. เกิดปัญหาคุณภาพของแรงงานแก่ชุมชน
4. เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชน	4. เกิดปัญหาราคาค่าครองชีพแก่ชุมชน
5. เกิดค่านำรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น	5. เกิดปัญหาการสั่งซื้อสินค้าจากต่างประเทศ
6. เกิดการเพิ่มรายได้ต่อหัวของชุมชนท้องถิ่น	6. เกิดปัญหาการแก่งแย่งผลประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่น
7. เกิดการกระตุ้นการผลิตของชุมชน	7. เกิดปัญหาส่วนแบ่งผลประโยชน์อันควรได้แก่ชุมชน
8. ลดปัญหาดุลการชำระเงินระหว่างประเทศการนำรายได้สู่ชุมชนในท้องถิ่น	8. เกิดปัญหาราคาที่ดินแก่ชุมชน
	9. เกิดปัญหาค่าใช้จ่ายการจัดการระเบียบชุมชน

2) ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสังคม

ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมชุมชน ทางบวก	ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมชุมชน ทางลบ
<ol style="list-style-type: none"> 1. เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการประกอบอาชีพ 2. เกิดการสร้างสรรคความเจริญทางสังคมแก่ชุมชน 3. สร้างความสะดวกสบายแก่ชุมชน 4. ช่วยยกมาตรฐานการครองชีพของชุมชน 5. เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวของชุมชน 6. เกิดการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน 7. สร้างความสามัคคีแก่ชุมชน 8. ป้องกันการอพยพย้ายถิ่นของชุมชน 9. เสริมสร้างการศึกษาแก่ชุมชน 10. สร้างความปลอดภัยแก่ชุมชน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและค่านิยมของชุมชนท้องถิ่น 2. เกิดปัญหาความผูกพันของครอบครัว 3. เกิดปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคมของชุมชน 4. เกิดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นของชุมชน 5. เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงอุปนิสัยอันดีของชุมชน 6. เกิดปัญหาเพศพาณิชย์ในชุมชน 7. เกิดปัญหาการหลอกลวงเอาเปรียบนักท่องเที่ยว 8. เกิดอาชญากรรมในชุมชน 9. เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน

3) ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมชุมชน

ผลกระทบของการท่องเที่ยว ต่อวัฒนธรรมชุมชน ทางบวก	ผลกระทบของการท่องเที่ยว ต่อวัฒนธรรมชุมชน ทางลบ
<ol style="list-style-type: none"> 1. เกิดประโยชน์ในการใช้เป็นที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยว 2. เกิดประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชุมชน 3. เกิดการฟื้นฟูสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชน 4. เกิดการสร้างความรัก ความหวงแหน และความภาคภูมิใจของวัฒนธรรมประเพณีแก่ชุมชน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. เกิดปัญหาความขัดแย้งทางวัฒนธรรมระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน 2. เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางวัฒนธรรม 3. เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวัฒนธรรมอย่างรวดเร็วแก่ชุมชน 4. เกิดปัญหาการลดคุณค่าของวัฒนธรรม

3) ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมชุมชน (ต่อ)

ผลกระทบของการท่องเที่ยว ต่อวัฒนธรรมชุมชน ทางบวก	ผลกระทบของการท่องเที่ยว ต่อวัฒนธรรมชุมชน ทางลบ
5. เกิดความร่วมมือร่วมใจช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรม ของชุมชน 6. เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอันดีระหว่างชุมชน 7. เกิดการส่งเสริมการผลิตและการจำหน่ายงาน ศิลปวัฒนธรรม 8. ป้องกันการอพยพย้ายถิ่นของชุมชน 9. เสริมสร้างการศึกษาแก่ชุมชน 10. สร้างความปลอดภัยแก่ชุมชน	5. เกิดปัญหาการลดคุณค่างานศิลปหัตถกรรม ของชุมชน 6. เกิดปัญหาการทำลายศิลปวัตถุ

4) ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสิ่งแวดล้อมชุมชน

ผลกระทบของการท่องเที่ยว ต่อสิ่งแวดล้อมชุมชน ทางบวก	ผลกระทบของการท่องเที่ยว ต่อสิ่งแวดล้อมชุมชน ทางลบ
1. เกิดการสร้างความตระหนักถึงคุณค่า สิ่งแวดล้อมของชุมชน 2. เกิดการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน 3. เกิดการฟื้นฟูและเสริมคุณค่าของสิ่งแวดล้อม 4. เกิดปะโยชน์ในการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมของ ชุมชน	1. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการทำลาย ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน 2. เกิดปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรน้ำ 3. เกิดปัญหาคุณภาพน้ำเสีย 4. เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากรชีวภาพของชุมชน 5. เกิดปัญหาขยะมูลฝอยและสัตว์สูญหายไป จากชุมชน 6. เกิดปัญหาการทรุดตัวของทรัพยากรดิน 7. เกิดปัญหาขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล 8. เกิดปัญหามลภาวะทางเสียง 9. เกิดปัญหาการทำลายภูมิทัศน์ของชุมชน

สรุป การทบทวนแนวคิดและทฤษฎี

* ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นับวันจะเพิ่มความรุนแรงกันมากขึ้นนั้นมีผลกระทบต่อประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้นจึง จำเป็นที่รัฐจะต้องเข้าไปดูแลเรื่องทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้นด้วยวิธีการที่เหมาะสมนั่นก็คือการประสานงานหรือความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนซึ่งกฎหมายรัฐธรรมนูญไทยได้ให้ความสำคัญกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรทั้งทางวัฒนธรรมและธรรมชาติเป็นอย่างมาก ดังนั้นองค์การบริหารส่วนตำบลในฐานะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุดจึงจำเป็นต้องส่งเสริมสร้างบทบาทในด้านนี้อย่างจริงจัง *

ในด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีองค์ประกอบหลัก 4 ประการ คือ พื้นที่ กิจกรรม องค์กร และการจัดการ บนแนวทางการดำเนินการวางแผน โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยกระบวนการ AIC เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีโอกาสระบุปัญหาและศักยภาพของตนเอง ตลอดจนวิเคราะห์จัดลำดับความสำคัญของปัญหาหรือความต้องการและวางแผนจัดกิจกรรม เพื่อแก้ปัญหาของชุมชนนั้น ๆ

ส่วนที่ 2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชุมชนบ้านนาตองเป็นชุมชนที่ได้มีการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีชาวบ้านในหมู่บ้านร่วมกันดำเนินการด้วยซึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านนาตองส่วนใหญ่เน้นกิจกรรมเดินป่าเป็นหลักสำคัญจากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศพบว่า มีผู้ทำการศึกษาไว้หลายท่านด้วยกัน

* สันทัด เสริมศรี (2529) ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรมพบว่า ในแง่ของสังคม วัฒนธรรมอันดีงามกำลังสูญหายไป จากการมาเยือนของ นักท่องเที่ยวต่างถิ่นที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี *

ปฐิติ อาคมานนท์ มอนซอน (2535) ศึกษาโครงการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเดินป่าต่อสถานะแวดล้อมและประชาชนในท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวเดินป่าส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในอุทยานแห่งชาติและในพื้นที่ของจังหวัดทางภาคเหนือของประเทศไทย และมีแนวโน้มการขยายตัวมากขึ้นทุกปี เนื่องจากได้รับอิทธิพลความนิยมจากกลุ่มนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศซึ่งชอบความสวยงามของธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นและการผจญภัย ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการท่องเที่ยวเดินป่า คือ ประชาชนในท้องถิ่นได้รับโอกาสในการประกอบอาชีพและมีรายได้ ผลเสียมีหลายด้านเช่นกัน คือ ด้านกายภาพ ด้านสังคมและวัฒนธรรม เกิดการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม การพังทลายของดิน เพราะมีการแสวงหาเส้นทางเดินป่าใหม่ ๆ อย่าง

ต่อเนื่องและไม่มีการควบคุม ตลอดจนไม่มีการบริหารการจัดการที่ดีสำหรับเส้นทางเดินป่า อันเดิม ส่วนปัญหาอื่นๆ พบว่าขาดนโยบายระดับท้องถิ่นระดับจังหวัด และระดับชาติ งบประมาณ กำลังคน ข้อมูลทางสถิติ และการประสานงานในการบริหารการจัดการการท่องเที่ยวเดินป่า ผู้ประกอบกิจการท่องเที่ยวเดินป่าจำนวนมาก มีการแข่งขันระหว่างกันมาก เป็นผลให้คุณภาพการบริการที่ต่ำ ขาดความรู้เกี่ยวกับ “นิเวศการท่องเที่ยว” ในกลุ่มสาธารณชนและรัฐบาลผู้รับผิดชอบในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พฤติกรรมที่ไม่ดีของนักท่องเที่ยวที่มีความตระหนักรู้ และไม่รู้จัดการใช้ทรัพยากรอย่างถูกต้องเหมาะสม

ชาติชาย มณีกาญจน์ (2537) ได้ศึกษาเรื่องศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการกองทุนหมุนเวียน ผลการศึกษาพบว่า องค์กรชุมชนมีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งเริ่มต้นด้วยการเสริมสร้างจิตสำนึกของประชาชนให้ตระหนักและเข้าใจถึงปัญหาให้ได้มีโอกาสร่วมคิดในประเด็นปัญหาต่าง ๆ และกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาตนเอง ตลอดทั้งการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนปัจจัยเอื้อต่างๆ ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ประชาชนในชุมชนเองก็ได้รับประสบการณ์ และมีความไว้วางใจที่ได้มีส่วนช่วยเหลือซึ่งกันและกันกับองค์กรชุมชนของเขาเองในฐานะที่เป็นตัวแทนของประชาชนในการเอาชนะต่อปัญหาต่างๆ ทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ ผลการศึกษายังพบอีกว่าความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ควรต้องเริ่มต้นจากภายในชุมชนเอง องค์กรภายนอก (องค์กรของรัฐและเอกชน) จะมีบทบาทเป็นเพียงผู้ก่อให้เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงและเป็นผู้ให้ข้อมูลข่าวสารแก่ ชุมชนเท่านั้น นอกจากนี้ในประเด็นของศักยภาพในการบริหาร/จัดการกองทุนหมุนเวียน พบว่ามีองค์ประกอบสำคัญ 12 ประการที่องค์กรชุมชน คือ สมาชิก/ประชาชนจะต้องปฏิบัติ คือ 1) ต้องมีความเข้าใจและการยอมรับร่วมกันในปัญหาและการแก้ปัญหา 2) ต้องมีความไว้วางใจในผู้นำชุมชนของเขา 3) ต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด 4) ต้องได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน 5) ต้องมีความรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนร่วมกัน 6) ต้องมีความเสียสละและทุ่มเทเพื่อส่วนรวม 7) ต้องมีข้อมูลเพียงพอเพื่อประกอบการตัดสินใจ 8) ต้องเข้าใจในเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ในการดำเนินงานอย่างชัดเจน 9) ต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการ 10) ต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ 11) ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตและคุณธรรม และ 12) ต้องมีความเข้าใจในกระบวนการดำเนินงาน บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย(2541) มีการศึกษาทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบน พบว่าแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เด่นที่สุดของภาคเหนือตอนบน เพราะไม่มีในพื้นที่อื่น ๆ คือ ชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ และชุมชนไทยใหญ่ในแม่ฮ่องสอน และสิ่งที่น่าสนใจที่นักท่องเที่ยวต่างประเทศเห็นควรให้มีการปรับปรุงพื้นที่หมู่บ้านชาวไทยภูเขาและหมู่บ้านในชนบทนั้นคือ การอนุรักษ์หรือหาทางป้องกันไม่ให้วัฒนธรรมถูกทำลายไปมากกว่าที่เป็นอยู่ขณะนี้

โดยน่าจะจัดหมู่บ้านชาวเขาบางหมู่บ้านเท่านั้นให้นักท่องเที่ยวเข้าไปชม ไม่ควรให้นักท่องเที่ยวขึ้นไปเที่ยวหมู่บ้านชาวเขาได้ทั่วทุกคอกหรือขอให้สถาบันวิจัยชาวเขาจัดทำพิพิธภัณฑ์หรือนิทรรศการเสนอข้อมูลประวัติความเป็นมา และวัฒนธรรมประเพณีของชาวเขาแต่ละเผ่าไว้ให้นักท่องเที่ยวที่มีเวลาน้อยไปเยี่ยมชมในสถานที่ที่เหมาะสมและสะดวก เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงแก่นแท้ของวัฒนธรรมของแต่ละชนเผ่า เพื่อที่จะจำกัดหรือลดจำนวนนักท่องเที่ยวที่จะเข้าไปในชุมชน ตลอดจนเพื่ออนุรักษ์ให้ความเด่นเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของภาคเหนือตอนบนคงคุณค่าอย่างยั่งยืนตลอดไป

* นพรัตน์ มุนีรัตน์ (2541) ได้ศึกษาเรื่องการสื่อสารในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนคีรีวง อำเภอถานสงกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลจากการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวกับปัญหาในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนคีรีวงพบว่าปัจจัยภายในชุมชนเกิดขึ้นจากความสับสนด้านข้อมูล ความขัดแย้งระหว่างผู้นำ การประสานงานไม่ราบรื่น ชาวบ้านให้ความสำคัญกับอาชีพการทำสวน การปฏิบัติขัดแย้งกับความคิดการอนุรักษ์ ประชานชมรมการท่องเที่ยวอนุรักษ์บ้านคีรีวงขาดอำนาจและองค์การบริหารส่วนตำบลไม่ดำเนินการ ✕

ลำแพน จอมเมือง (2543) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของธุรกิจชุมชนที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษา ตำบลศิลาแลง ตำบลปัว จังหวัดน่าน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน คือ เศรษฐกิจของชุมชนที่มั่นคง โดยมีธุรกิจชุมชนเป็นปัจจัยที่พัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน การที่ชุมชนมีองค์กรที่สามารถดำเนินธุรกิจและสามารถสร้างผลประโยชน์ให้แก่คนในชุมชนได้ในระยะยาวและยั่งยืนทำให้คนในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างเป็นปกติสุขและสืบต่อวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เหมาะสมกับคนในท้องถิ่นไปพร้อม ๆ กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

๓ สุวณี ทรัพย์พิบูลย์ผล (2544) ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปกากะญอ(กะเหรี่ยง)บ้านแม่กลางหลวง และ บ้านอังกาน้อย อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่พบว่าโครงสร้างหลักทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงมิได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก แต่ได้มีการปรับตัวให้เข้ากับสังคมโดยรอบด้าน ชุมชนสามารถดำรงไว้ซึ่งการเลี้ยงตนเองและคงความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่มีความเอื้อเพื่อแบ่งปันมีความสามัคคีช่วยเหลือกันเป็นอย่างดีในเชิงบวกของชุมชน พบว่ามีการสร้างอาชีพเสริม ยกมาตรฐานการศึกษาและการหมุนเวียนเงินตราในด้านลบ พบว่าปัจจุบันชุมชนกะเหรี่ยงมีขยะมูลฝอยมากขึ้น

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2544) ได้ทำการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งชาติ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9

(พ.ศ. 2545 – 2549) เสนอต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยในส่วนของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่น ได้เสนอประเด็นใหม่ของการจัดการท่องเที่ยวไว้ 3 ประการ คือ

ประการแรก การจัดการการท่องเที่ยวให้มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมน้อยที่สุด และก่อให้เกิดมูลค่าสูงต้องมีการลงทุนในการศึกษาความเป็นมาประวัติศาสตร์ตำนานและวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อตอบสนองความต้องการ (และมูลค่า) ท่องเที่ยวในระดับที่สูงกว่า ซึ่งไม่ได้ต้องการแต่ความบันเทิง (entertainment) แต่ต้องการสาระบันเทิง (infotainment)

ประการที่สอง การกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 จะทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการวางแผนและการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวจากหน่วยงานของรัฐส่วนกลางไปสู่ส่วนท้องถิ่นมากขึ้น

ประการที่สาม การบริหารจัดการท่องเที่ยวในชุมชนกำลังเป็นที่สนใจมากขึ้น ซึ่งอาจมีผลดีและผลเสีย โดยเฉพาะด้านการกระจายรายได้ ดังนั้นการเตรียมความพร้อมชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการบริหารจัดการท่องเที่ยวท้องถิ่นให้ราบรื่นและเป็นธรรม

อนุชา ปัญจพันธ์ (2545) ศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูง: กรณีศึกษา ตำบลนาช่างน้อย อำเภอโป่ง จังหวัดพะเยา พบว่า การดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเพียงสองแนวทาง ได้แก่ การจัดการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกกับการจัดการด้านการส่งเสริมให้ภาคเอกชนหรือประชาชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม *

ประภาพรรณ อุ๋นอบ (2545) ได้ทำการศึกษาทักษะการทำงานและปัจจัยเงื่อนไขในการพัฒนาทักษะการทำงานของแรงงานภาคอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในท้องถิ่นผลจากการศึกษาสถานการณ์การท่องเที่ยวโดยรวมของจังหวัดเชียงราย และประชาคมการท่องเที่ยว 3 แห่ง คือ บ้านห้วยจี่เหล็ก บ้านห้วยปูแงง และบ้านอาตุ พบว่า ชุมชนมีความต้องการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงมีความต้องการและมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ของชุมชนมากขึ้น แต่การจัดการด้านการท่องเที่ยวในเชิงประชาคมยังอยู่ในระยะเริ่มต้น และมีข้อจำกัดในการดำเนินการอยู่หลายประการ โดยภาพรวมยังมีปัญหาและต้องมีการพัฒนาทักษะในด้านต่างๆ พอสรุปได้ดังนี้

1. ทักษะในการประสานงาน เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรภายในและภายนอกชุมชน จะช่วยให้ชุมชนมีอำนาจในการต่อรองและกำหนดบทบาทในการจัดการด้านการท่องเที่ยวด้วยตนเองมากขึ้น

2. ทักษะการพัฒนาบุคลากรในด้านภาษาเพื่อการสื่อสารและการสร้างมัลติเทคท์ท้องถิ่น โดยเฉพาะประชาคมที่จัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิต เพื่อสร้างความเข้าใจที่ดี และการถ่ายทอดความรู้ที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยว
3. มีข้อจำกัดในทักษะด้านการประชาสัมพันธ์/การตลาด จึงจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้อง
4. จำเป็นต้องสร้างความตื่นตัวในเรื่องการท่องเที่ยว โดยให้ความรู้และความเข้าใจ ที่ถูกต้องแก่ชาวบ้าน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ
5. ชุมชนขาดทักษะในการถ่ายทอด/การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะไม่มีการแลกเปลี่ยน และการถ่ายทอดความรู้ในหมู่ผู้ที่เกี่ยวข้อง
6. ทักษะด้านการเงินและการจัดทำบัญชีจำเป็นต้องมีการจัดทำบัญชี ที่เป็นระบบและ โปร่งใส เพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นในชุมชนได้
7. จำเป็นจะต้องมีการวางแผนจัดการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อให้เป็นแนวทางในการ กำหนดรูปแบบและทิศทางการท่องเที่ยวของชุมชนว่า ต้องการให้เป็นไปในทิศทางใด โดยต้อง คำนึงถึงความเหมาะสมบนฐานความต้องการของชุมชน
8. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ควรมีการจัดกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวใหม่ เพื่อเป็น การเพิ่มทางเลือกแก่นักท่องเที่ยวและใช้ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ นอกจากนี้สามารถข้อสังเกตไว้ว่า
  - การมองการท่องเที่ยวว่าเป็นเพียงผลพลอยได้ ชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญต่อ การจัดการในเชิงธุรกิจ จึงยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีและวิถีของชุมชนเอาไว้ได้ การไม่ เสริมแต่งหรือ มีการจัดการที่ผิดแผกจากความเป็นธรรมชาติและวิถีชีวิต จึงเป็นเสน่ห์ที่ดึงดูดให้ นักท่องเที่ยว โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ
  - การจัดการท่องเที่ยวในชุมชนโดยมีหน่วยงานหลักเป็นผู้จัดการและชุมชนเป็นเพียง ผู้เข้าร่วม โครงการมักไม่ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นการดำเนินงานตามโครงการ ที่มีเงื่อนไขในเรื่องเวลา
  - การพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนสิ่งที่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้อง พิจารณาเพื่อประสานความเป็นไปได้ในการดำเนินการให้เกิดความพอดี คือ การพัฒนากิจกรรม การบริการท่องเที่ยวให้เป็นที่ยอมรับได้ตามมาตรฐานสากลกับความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะชาติพันธุ์ มิเช่นนั้นแล้วการท่องเที่ยวจะเป็นสิ่งที่ทำลายวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนมากกว่าจะเป็น เครื่องมือในการสืบสานความเป็นชาติพันธุ์ดังเช่นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผ่านมา

สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

องค์กรชุมชนมีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งเริ่มต้นด้วยการส่งเสริมสร้างจิตสำนึกของประชาชนให้ตระหนักและเข้าใจถึงปัญหาให้ได้มีโอกาสร่วมคิดในประเด็นปัญหาต่าง ๆ และกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหากันเอง ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งคือการที่เศรษฐกิจของชุมชนมีความมั่นคง โดยมีธุรกิจชุมชนเป็นปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจสามารถดำเนินธุรกิจและสร้างผลประโยชน์ให้แก่คนในชุมชนได้ในระยะยาวและยั่งยืน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ได้มีการศึกษาพบว่า ชุมชนจำนวนไม่น้อยที่มีประเด็นปัญหาด้านการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากความสับสนทางด้านข้อมูล ความขัดแย้งระหว่างผู้นำ การประสานงานที่ไม่ราบรื่นหรือถูกละเลยจากหน่วยงานที่ของรัฐซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนไม่ประสบความสำเร็จ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved